

Farkaveri, Morzsafali, Gyűrűcsipi, Dugdosi (?) — csakis úgy lesz a Stasimus gúnnya teljesen érthetővé, ha a latin tulajdonneveket magyarokkal helyettesítjük.

Egy füst alatt ajánlanám, hogy a magyarázó jegyzeteket pædagogiai szempontból ne a szöveg alá, hanem a könyv végére nyomassuk; továbbá ne közöljünk a magyarázatokban statisztikai adatokat (v. ö. 302., 384., 873. stb.); ezeknek csak ott van helyük, a hol a közönség hasznukat veheti (hogy pedig nálunk az ifjúságnak, különösen a mikor a tanterv a gyorsabb olvasásra utal, szüksége volna ilyes statisztikai adatokra, kötve hiszem), s csak ott menthetők, a hol valaki saját hangyaszorgalmának gyümölcsét mutogatni is akarja (s ez az eset, úgy hiszem, nálunk nem igen forog fenn). Törekedjünk egyszerűen a kérdéses anyagnak tüzetes feldolgozására — (hagyjuk meg a németeknek a kevésbé magyarázó helyeknek statisztikai felsorolását) — s törölj metszett magyaros interpretálására. Elég lesz nekünk ennyi is, sőt mondhatom csakis ennyi szükséges. S fájdalom, éppen ezt nem találjuk meg Gerevics G. „Trinummusá”-ban. Könyvét használva alig-alig nyer valaki szabatos önálló magyarázatot és utasítást a helyes és szép fordításra, sőt sok helyen zavaró s könnyen félrevezethető. Mit ér így a fényes „apparatus”? Vagy kimentie a mű hibáit az, hogy az iskolában „könnyű szerrel helyreüthetők”, ha csaknem minduntalan itt is, ott is helyre kell ütnünk valamit? Mindent a műből nem idéztem s nem is idézhettem; csakis az anyag feldolgozásának módjáról s a nyelvről szólottam; ezek a mieink, a többi úgy is compilatio. S ezekre nézve a címzett művet kevésbé sikerültnek tartom.

Legyen szabad soraim befejezéseül a tankönyvíró-bizottságtól — ha ugyan a jelen esetben ő szerepel — szemességet, magától az írótól pedig a tárgyában való jártasságon kívül izígható magyarságot s nagy lelkiismeretességet kérnem.

Zombor.

DR. SIMON J. S.

Hermann és Dorottya. Írta *Goethe*. Németből fordította *Hegedüs István*. Budapest, Franklin-társulat. 1881. (Olcsó Könyvtár. 116.)

A fordító, úgy látszik, egy időre teljesen útját akarta szegni a pusztán magyarul olvasónak *Hermann és Dorottya* értéséhez, megtoldván a fordítást egy zavaros, rosszul stilizált Előszóval, mely a mondott czélnek csakugyan meg is felel. Az Előszót olvasva, egyszerre a fordítás érdeme felől is tisztában vagyunk, annyival inkább, mert Hegedüs úr, hogy Előszavát is illusztrálja, ízelítővel éppen nem fukarkodik.

Az Előszó küszöbén a salzburgi lányról szóló anekdotába ütközünk, mely, mint tudva való, *Hermann és Dorottyának* fő forrása volt. Goethe, valószínűleg, azt a variánsát követte, mely az emigratiót tárgyzó legrégibb elbeszélésben (1732) foglaltatik. Jóllehet Hegedüs úr szintén elfogadja a magyarázók eme véleményét, — tehát azt várónok, az 1732-iki röpirat anekdotáját beszéli el, — mégis a Göcking-féle 1734-iki variánshoz alkalmazkodik¹⁾, sőt ehhez se híven és szabatosan. Valósággal nem is tudta, melyik variáns áll előtte, nem tőn egybevetést a kettő között; természetes hát, nem tudhatta melyik a jobb és melyiket kell vala inkább követnie.

A szóban levő anekdota, — a régibb variáns szerint, — a következő:

Egy altmühli módos polgár fia meglát a salzburgi emigránsok közt egy derék hajadont, a ki, — szintén vallási okból mint a többi kivándorló, — odahagyta szülőföldjét és elbujdosott. A lány megtetszik neki, s legott szándék fogan szívében, nőül venni őt, ha lehet. Tudakozza hát a lány viseletét, családját, s miután mindenki jót mond róluk, kijelenti atyja előtt, a ki már régóta unszolta a házasságra, hogy ime választott már: a salzburgi lány lesz a hitvese, vagy senki más. Az apa, ijedtében, néhány barátját s egy papot hivat magához, hogy segítsenek fiát szándokáról lebeszélni. De mind hiába. A pap, végre, isten rendelését látja a dologban, erre az apa megnyugszik s a házasságot fia tetszésére hagyja. Ez nyomban fel is keresi választotját, s kérdi, elszegődne-e cselédül hozzájuk. A lány szívesen rááll; a legény házukba vezeti s apjának bemutatja. Az egyenesen így szólítja meg leendő menyét: vajon tetszik e hát fia, s hozzá megy-e nőül. A lány, azt híven, csak bosszantani akarják, nyers hangon válaszol: őt bizony rá ne szedjék; ő cselédül jött ide; ha szegődtetik annak, híven fog szolgálni. Apa és fiú végre meggyőzik hogy a szándék komoly, s miután erre igent mond, a legény nászajándokot nyújt neki; a lány meg, keblébe nyúlva, jegyesének egy erszényt ad hozományul, melynek tartalma két száz arany.

Hegedüs úr szerint már, vagyis Göcking variánsa szerint, az altmühli polgárfiú legott az első találkozáskor ajánlatot tesz a lánynak, hogy cselédül házukhoz szegődjék. A leány, úgy mond, az

¹⁾ Vollkommene Emigrationsgeschichte der aus dem Erzbisthum Salzburg vertriebenen Lutheraner, von G. G. Göcking. Frankfurt u. Leipzig. 1774. — Az anekdotát egész terjedelmében idézi Düntzer. (Goethes Hermann und Dorothea. Erläutert von H. Düntzer. Dritte Auflage. Leipzig 1877. p. 9.)

ajánlatot örömmel fogadta. A fiú, kérdezősködései közt (?), a leányt megszeretvén, otthon atyját emlékezteti, hányszor ösztönözte ő nősülésre: ő most választott.» Ugyan miért is fogadta hát cselédül a salzburgi leányt? mikor *azután* szereti meg csak miután cselédül fogadta. S e szerint, hozzá tehetjük, a fiú nem őszinte apja iránt: nem értesíti a fait accompliról, hogy ő házukba is szegődtté már a kit tőle feleségül ohajt. S vajon, apja kérdésére: ki a választott: minő alapon említi magasztalva? «milyen nemes érzésű, megnyerő modorú és kedves leány.» Hisz anekdotánk egyik változata sem tud ily jellemvonásait! abból több se tűnik ki, mint hogy jó erkölcsű, dolgos s hogy tisztességes családból eredt. Úgy látszik, Hegedüs úr a forrást itt összezavarta Goethe költeményével, a salzburgi leányt Dorottyaival. Még furesább azonban, hogy midőn az altmühli polgár azt kérdi a leánytól, ki cselédkép megy a házhoz: „*mint tetszik fia?*“ az egyszerű paraszt leány, *delicat érzékenységgel*, „*sérte érzi magát, mert mind ezt (!) gúnynak vélte.*“ Az anekdota mind két variánsa szerint, a leány nyersen kifakad, hogy őt bizony rá ne szedjék (*man solle sie nicht foppen*). A fordító pedig itt, — s ez kiváló figyelmet érdemel, — a *házasságot* egy szóval sem említett, holott éppen ez adna igaz okot azt vélni a leánynak, hogy «mind ez gúny.» A különbség, azt hiszszük, ép oly kézzel-fogható, mint a két száz meg ezer két száz arany közt, a mennyit Hegedüs úr, bőkezűen, a salzburgi hölgynek erezenyébe rejt.

De most paulo maiora canamus: hogyan fogja fel, hogy' fejtegeti Hegedüs úr a költeményt?

Hogy minő genrehez tartozik, azt a vitás kérdést a Lewes ismeretes pár sorával üti el. Ennél, valóban, mi sem könnyebb, s ha nem csalódunk, ez szinte conventióvá fajult azon magyarázók közt, a kik hamar át szeretnek suhanni a vitás kérdéseken. De az efféle nonchalance csak stílusbeli mesterfogásnak járja, s mi azért Lewes könyvéből a költemény mivoltáról ép oly fényes tájékozást nyerünk, mint ha a műfajt vitatni érdemes dolognak nyilvánítaná. Annyi bizonyos, hogy *Hermann és Dorottya* nehezen illeszthető be az iskolai definitiók keretébe, mert a definitiók emberei még most se szabadultak az Aristoteles-féle szabályok lidércnyomása alól, a génie pedig szétérti az iskola bilincset, új tereket nyit s új pályákon arat hervadhatlan koszorút. Azért mi ne kerülgessük sem «epikus idyll,» sem «idyllikus epos» névvel; mondjuk ki tisztán s kereken, hogy *epos*. Nem olyan epos minő a tankönyvek definitióiban kísért, nem is a homéri, nem a vergiliusi, nem a tassói, hanem epos a maga nemében,

egészen sajátos epos, melynek költője Goethe, kora a XVIII. század, hősei és túsái köre egy német kisvárosi család, staffagea a francia forradalom, s előadásmódja a homéri költeményeké. Epos, és nem idyll, mert ez csupán situatiók rajza, melyben semmi komolyabb összeütközés, sem kitörő szenvedély, sem határozott küzdelem és folytonos actio, hanem vagy nyugodt, arkadiai boldogság, zavartalan öröm, melybe a nagyvilági élet ezernyi complicált viszonya nem vegyül, vagy csillapuló bánat, borongó fájdalom, melynek sötétjén a vígasztalás derűje mosolyg. Corydon Alexisért ég; de nem esik kétségbe, midőn szerelme viszonzatlan marad. Ha egy Alexis megveti, talál ő magának mást:

Invenies alium, si te hic fastidit Alexis.

Az élet sötét oldala általában az idyll birodalmán kívül esik. Az idyll kerüli a modern életnek, a „létért való küzdelemnek” sértő zaját, azt a sok ellenséges érdeket, mely a kultúrával támad, a társadalmi viszasságokat, az osztályok fenekedő harcát s az emberi szív sötét meghasonlásait: nyugalmas, egyszerű milieuket keres, családi kört és természet világát, kis bajokat, könnyed vitákat, játszi csetepatét, nem szagató kint, erőszakos collisiókat vagy meg nem oldható éles ellentétet. De azért nem szorul ép a fejletlen, a nyers természeti állapotra, mert nem csupán természet fia, vadász, pásztor vagy halász lehet idylli személy, — valamint epos tárgya sem egyedül „hősök és csaták,” — az lehet oly ember is kinek széles látköre s mély képzettsége van, csak hogy e képzettség természet legyen, áthassa és nemesítse egész valóját s megfelelően állásának s élte viszonyainak. Más szóval, a naivság, mely az idyll személyeiben par excellence érvényesül, nem a korlátolt látkörűek kiváltsága, ha ugyan naivságon azt értjük, a mit *Hermann és Dorottya* egyik szellemes magyarázója, Cholevius: az egyén bensejének öntudatlan, önkénytelen megnyilatkozását.

De akár epos- akár idyll-számba megy: oly művekkel mint Voss *Luizája* egy sorba állítani, mindenesetre, vakmerőség. Abban hasonlít a kettő, hogy személyeik, részben, egy azon társadalmi körből valók; abban is, hogy mind Goethe mind Voss a homéri előadás sajátosságait alkalmazza, — bár Goethe sokkal discretebbül s nem oly nyersen mint *Luiza* szerzője. Mäskülönben egész örvény tátong kettejük közt. Voss olyan túláradó, olyan édeskés boldogságot tár szemünk elé, hogy utoljára is belécsömörlünk vagy legalább is egyre növekvő unalommal forgatjuk könyvét: vége szakad-e már. Ez a bőség teljében s kényelemben uszó filiszter-nép, ez az örökös napfény és mosoly, ez a csókolózás, ez a turbékolás, ez az evés-ivás, olcsó bölcsesség meg jámbor

kötekedés — nagyon, de nagyon kínosan hat ránk. Érezzük hogy ez nem igazi természet: ez az ünneplő ruhába bujtatott, ez a felcizomázott természet. Itt minden feltűnően tiszta, jó és szép, minden feltűnően dús és buja. Az emberek ép oly kaczerkodva mutogatják ruhájokat meg érzéseiket, butoraikat meg tudományukat, mint a természet a maga szépségeit: alkonyi tájat, mezők színpompáját vagy erdők madárdalát. Természet és emberek illedelmesen megtisztálkodnak, s vasárnapi ruhában várják a tisztelt olvasó közönséget.

Goethe meglehetősen mostohán bánik a természettel, s személyeit a természethez való viszonyuk tekintetében is naiv álláspontra helyezi. Ezek, valóban, szinte kivétel nélkül, naiv jellemek. De azért Goethe költeménye koránsem népies költemény, s «népies jellemekről» itt, mint Hegedüs úr, egyáltalán nem szólhatunk. Goethének sikerült megoldani a teljesen modern, és mégis teljesen naiv epos problémáját a nélkül is, hogy a népi felfogás niveaujára leereszkednék. A lelkész, például, bizonyynyal egyenlő műveltségi fokon áll a philosoph-század jobb elméivel, ámbár tudományát s szabadelvűségét ő nem fitogatja mint a grünaui pap: sem a tolerantia mellett, sem a coelibatus ellen nem prédikál. A család, melynek ő régi belső embere, tagadhatatlan, nem a paraszt, hanem a jómódu s tekintélyes polgár család hatását teszi ránk, jóllehet a vendéglős egyszersmind gazdálkodó is. A költő kiemeli, hogy a családfőnek egy ósapja polgármester volt, s hogy őt magát is gyakran megtisztelő polgártársai bizalma: hét ízben választák tanácsúrnak. Ifju korában sokat utazott: látta Frankfurt és Strassburg városát, járt a csinos Mannheimban, talán külföldön is, s a mi jót tapasztalt, övéi körében azt önzetlen buzgalommal törekedett érvényesíteni. Fiát még különbnek óhajtja mint maga, iskolába küldi s a házhoz is járat mestereket. Hermann, az igaz, nem bír magasra vívó ambícióval, — lovaiban s a mezei munkában telik fő kedve, — igaz hogy kerüli a társaságot s a nőket, hogy modora is szögletes kissé; de azért nem mernők mondani, mint Hegedüs úr, hogy a derék fiú «rustica natura,» sem azt, a mi ezzel szembeszökőn ellenkezik, hogy «e hősies lélek, Dorottya varázshatása alatt, hőssé leszen.» Hermann nem hős, de nem is nyers paraszt, kinek látköre gazdaságán túl nem terjed tovább. Csöndes, visszavonuló természet, ki a műveltség külső mázával nem dicsekedhetik, de annál mélyebben érzi a hon baját s a magáét, szívből gyűlöl minden jogtalanságot, s jól meg tudja ítélni a kor nagy eseményeit:

So still ich auch bin und war, so hat in der Brust mir
Doch sich gebildet ein Herz, das Unrecht hasset und Unbill,
Und ich verstehe recht gut die weltlichen Dinge zu sondern. . .

Ezt mondja anyjának, s bizonyára igazat mond. De a harcziás határozatot, mely keblében már *előbb* fogant, ellensúlyozza most Dorottya iránti szerelme, s kétségbeesés hajtáná most a harciba, nem közvetlen az ügyért buzgó lelkesedés. Az a «hősiesség», mely pathetikus szavakban tör ki, Hermannnak csupán helyzetéből, nem benső valójából foly: személyes ügy, a meghiusult vágy keserű érzete, sarkalja tette, nem tisztán hazája ügye, s anyja, vele szemben, jogosan s fia jellemének mély ismeretével nyilatkozhat így:

... Es ist deine Bestimmung, so wacker und brav du auch sonst bist,

Wohl zu verwahren das Haus, und stille das Feld zu besorgen.

Hermann szavainak ím' előadott felfogását s anyja jogos ítéletét igazolja a végső momentum, — erre mindjárt rátérünk, — a hol a jellemzés tetőfokra hág s a hol Hermann jelleme, a maga egyszerű fenségében és teljében, mintegy burkából kifakad. A vendéglősné ezen éles megfigyelő képességéről, mely, finom tapintatával együtt, sajátos jellemvonása, Hegedüs úr egy szót sem ejt sehol. Hanyag vázlataiban nem találjuk a jellemző vonások ügyes csoportosítását, s épen itt is sajnálattal nélkülözzük a legkiválóbbakat. Hogy «sejti» meg anyja Hermann szerelmét Dorottya iránt? s mi az, hogy «a szív sejtelmes világa az övé»? Ő nem *sejti*: már *tudja* kiért eped fia, mert megfigyelte vonzalmát legelső csíráiban. Figyelmét nem kerülte el Hermann meleg részvéte a derék idegen lány iránt, nem az a gyöngéd szemrehányás, melylyel őt lassu készülődése miatt illeté, s nem az a naiv nyilatkozat, hogy szívesen adott volna többet is még, ha a láda ki nem ürül. A vendéglősné igazi mintaképe a hitvesnek és anyának, s a lelkes után, ki az epos személyei közt a legmagasb ethikai álláspontot foglalja el, az első helyre, kétség kívül, ő tarthat igényt.

Dorottya az általános női ideálnak fensőbb fokán áll mint a vendéglősné; ép ezért korán sincs benne annyi realis tartalom. Dorottya eszményibb alak; a vendéglősné, eszményisége mellett, igazabb. Dorottyát Goethe hősnővé avatja, s ez által bizonyos collisio támad a jellem két vonása közt, melyet, bár mint rajta vannak, elsimítani nem sikerül. A hőstett, melylyel Dorottyát a költő kitünteti, nem nagyon alkalmas arra, hogy csak a valószínűség mértékét is megüsse; de vegyük bár igaznak, a véres viadal képéről bizonynyal nehéz átmennünk oly jelenetre, a hol Dorottya tisztán mint nő mutatkozik. Már Humboldt is felrótta volt, hogy a jellem folytonossá-

gán erős csorbát üt a pribék csapattal való erőszakos tusa, mert a képzelet csak fáradságos szökéssel jut egyik helyzettől a másik: a dulakvó amazontól a szelid gyermekápolóig. A gyilkosság kínos tudata, még ha a gyilkosság kényszerű volt is, nehezen fér össze a női tisztaságról és gyöngédségről alkotott fogalmunkkal. A mi Egri leánynunk harcza — az egészen más! Ezt oly erősen, oly megkapó szemléletességgel motiválja Arany, s oly rendkívüli színben tünteti föl, hogy Dorottya viadala hozzá sem fogható. «A nőiséggel össze nem egyező viaskodást — így szól a balladák kitünő magyarázója, Greguss — a kétségbeesés fájdalma takarja s indokolja: az az egy csöpp, mely a kedves meleg véréből a leányzó kebelére föccsen és mint a sebes tűz éget.» Aztán, mint ugyancsak Greguss megjegyzi, Arany úgy előzi meg a női harc visszás hatását, hogy a *hihetetlen* színébe vonja:

Ki látta valaha? villámlani télben,
Fegyver csillogását fekete éjféln,
Galambot marókkal vinni, verekedni,
Gyöngé szüzi karról piros vért csepegni.

S hogy a disharmoniának még árnyéka is elfoszoljék: a «galambot,» végre is, széttépi a «marók» hada: a boszuálló szűz elesik az egyenetlen viadalban. S képzeletünket az utolsó, legerősebb benyomás bírja hatalma alá: nem a kardforgató bátor amazon képe, hanem a hű szeretőé, kit a kétségbeesés pillanatában a boszú indulata vesztébe sodor.

Dorottya «hősies lényéről» ennyit jónak láttunk elmondani. Különben magának Hegedüs úrnak is szeget üt fejébe ez a hősiesség; mert «hősies lényéből» Dorottya «nőies önmegadásba megy át, — így lesz még vonzóbbá.» Ezen átmenetkor «Hermannnak a családi meglegedés ölen szenderyő bátorsága tüzet kap és hőssé emelkedik» (t. i. a *szenderyő bátorság*). Tehát Dorottya leveti a hősi cothurnust, s helyette ismét Hermann ölti fel. Hegedüs úr minden áron hőst akar csinálni belőle, mintha epikus főszemély nem is lehetne más, csak hős. Mi több: az «önmegadóvá» lett hős Dorottya által avatztatja hőssé Hermannnt, s minket valóban meglep a kíváncsiság, mit értsünk már úgy ez „önmegadáson“ mint e „hősiességen“?

Vajon hát mit?

A pap, mint tudva való, meglátja Dorottya ujján az első jegygyűrűt s kötődve kérdi: tán valakivel váltott már jegyet. Dorottya erre elmondja a gyűrű történetét s felidézi ama nemeslelkű ifjúnak, első jegyesének szavait, kit szabadságszerelme Párisba csalt s ki ott a

Terreur áldozata lón. Az a tüzes enthusiasmus, melylyel az ifjú vesztébe rohan, sajátos komor életnézettel párosul, melyet örökségkép Dorottyára hagy s mely a bujdosó lány lelkében csakugyan szinte gyökeret var. Ez hangzik ki szavaiból már akkor is, midőn a vendéglős meg a pap beszéde által mélyen sértve, távozni készül a körből, mely, jövet, annyi szép reménynyel kecsgetté:

Und ich gehe nun wieder hinaus, *wie ich lange gewohnt bin*,
Von dem Strudel der Zeit ergriffen, von allem zu scheiden.

Cholevius felhossa II. Henrik császár devise-ét, mely Dorottya volt jegyesének komor életnézetével teljesen összevág: Nil impense ames, ita fiet ut in nullo contristeris. De az «arany középszer» költője is, alapjában, szintezen életfilosóphiát ajánlja Liciniusnak:

. metuit secundis
 Alteram sortem bene praeparatum
 Pectus.

Félj a szerencse mosolyától s csak óva járj a boldogság ösvényén, mert a vesztesség fájdalma mindig ott lappang hátad mögött. Homlokod az aggály barna fellege árnyazza mindig, s a bizalmatlanság és gyanú keserű csöppjét keverd az öröm kelyhébe, melylyel az élet kínál. — Vigasztalan életelv, és a mellett nem is keresztyéni, mert magát a hitet, a Gondviselésben való bizalmat rendíti meg s lehetlenné tesz minden társadalmat, mely, végre is, nem mászon épül, mint embernek embertársához való bizodalmán. Goethe azért adta a szerencsétlen ifúnak ez intelmet ajakára, hogy a forradalmi æra bontó hatását a kedélyekben is prægnans módon kitüntesse. Bomlásnak indul minden: az állam, a társadalom, a család. Elszabadulva minden szenvedély, lábbal tiporva törvény és igazság, porba omolva trón és oltár. A Szabadság tiszta geniusát vérözönbe fojtá a Terreur sötét dæmona. Nem csoda hát, ha sokan, midőn reményeik java meghiusult, kétségbe estek a nagy eszme üdvösségén s, mint a bujdosó község birája, elveszték hitöket az emberi természetben, mely a szabadságra méltatlannak mutatkozott. Sőt eltántorodtak az isteni Gondviselésben való hittül is, s a kétségbeesés resignatiójába sülyedve, a boldogságot csak fél kedvvel tudák élvezni s fél szívvél viszonzni a szerelmet s barátságot is. Ez utóbbi sorba való Dorottya első jegyese: nemes enthusiasista, ingó talajon ingatag jellem, ki a koreszmék ellenállhatlan sodrában, vakon feláldozza értök szerelmét és önmagát. Azt hinnők, az ábrándos ifjú tragikus vesztének dicsköre mellett, teljes homályban marad Hermann conservatív szilárdsága, mely-

lyel a fenálló rendhez s egyszerű családi köréhez ragaszkodik. De ez csak pillanatnyi tünemény; Hermann morális álláspontja, valójában, magasabb és fenségesebb. Ő nem szakad el övétől s nem tekinti magát a földön idegennek. Szereti családját s birtokát; a mi övé, azt meg akarja tartani, s élvezni «bátorsággal és erővel»: *mit Muth und Kraft*. A forradalmi mozgalom nem sodorja őt hullámaiba; ereje biztos tudatában szilárdul megáll s nyugodtan várja a harczot, melyet istenért és hazáért majdan vínia kell. Erős hazafias érzés elszánt nyugalommal, a *tranquilla potestas*, melyet az események vihara meg nem ingat, a benső harmonia, melynek valódi alapja a mély bizalom a Gondviselésben — ez, ez nyilatkozik szavaiban, melyek méltó és igazán megnyugtató befejezése a költeménynek:

Du bist mein, und nun ist das Meine meiner als jemals.
Nicht mit Kummer will ich's bewahren und sorgend geniessen,
Sondern mit Muth und Kraft. Und drohen diesmal die Feinde
Oder künftig, so rüste mich selbst und reiche die Waffen.
Weisz ich durch dich nur versorgt das Haus und die liebenden
Eltern,
O, so stellt sich die Brust dem Feinde sicher entgegen.
Und gedächte jeder wie ich, so stünde die Macht auf
Gegen die Macht, und wir erfreuten uns alle des Friedens.

A fordítás nem idézni való. Mellőzve, hogy a fordító egészen elejti azt a gyönyörű vonást, hogy maga a nő nyujtsa férjének a fegyvert: ama fönséges nyugalommal szemben, mely bántó ellentét az a harsánykodás, a melyre Hegedüs úr Hermannja fakad:

. Hadd jöjön az ellen
Most vagy utóbb: fegyvert talál a kezemben!

Azt a sensibilitást és finom tapintatot, mely nélkül nincsen jó fordító, Hegedüs úrban hiába keressük. Találunk azonban, lépten-nyomon oly durva hibákat, hogy minden iskolás fiú szégyellené, ki Goethével csupán mint köteles studiummal foglalkozik. A vendéglős háló-kabátja, szerinte, „*finom kartonból* (!) *vala varrva*”; tudva levő hogy *gyapottól* készült (von dem feinsten Kattun). — A vendéglős neje «*okos, takaros asszony*» (die kluge, verständige Hausfrau); Hermann „*lomha meg félénk*” (*langsam und schüchtern*), s a derék házaspár «*a kapu közt ül*» (unter dem Thore). — A gyógyszerész, midőn felszólítják, mondja el mit tapasztalt, «*nehéz-nyomósan kezdi a beszédet*» (*Schwerlich, versetzte . . der Apotheker mit Nachdruck, Werd' ich sobald mich freun stb.*); megtudjuk aztán, hogy a menet már

„font a hegytetőkün sötét ködben eltűnt“ (der Zug war schon von Hügel zu Hügel Unabsehlich dahin, man konnte wenig erkennen), s hogy elértek: a nagy tolongásban, „elgázolt nő, gyerek sivítása hallszott“ (ein Geschrei der gequetschten Weiber und Kinder). — A vendéglős elmondja hogy, sietve, „egy jillért“ küldött a nyomorultaknak. Így a Scherflein szót fordítja Hegedüs úr, pedig ez, Luther óta, kizárólag csekély alamizsnát jelent. — Midőn Hermann a szobából távozni akar, így „förmed rá“ atyja:

Takarodj előlem, hogy ne feddjelek meg!

Semmi értelme; hiszen már „feddi!“ Eredetiben:

Geh' und führe fortan die Wirthschaft, dass ich nicht schelte.

Ex paucis — omnes. A mélyebb passusokat érinteni se merjük; hisz akkor Szentiványi ének lenne e bírálát, ép oly kínos meg unalmas mint a mily szükségtelen. Annyi bizonyos, hogy akár orthodox, akár liberalis módon vélekedünk a fordítás ügyéről, ezen egy fölött mindenkép pálczát törünk. Mi a rossz fordítást árulásnak tartjuk a jeles íróval szemben: mintha valakinek intentiókat tulajdonítanánk, melyek nem az övéi, s neve alatt oly hatást gerjesztenénk, mely egyéniségtől s eszközeitől is egészen távol esik. Óhajtanók, hogy a fordító valamennyi föl tudna emelkedni hivatása magaslatáig s az „interpres“ szerény, de érdemes tisztét egész odaadással teljesítené. Hí tolmácsa, közvetítője az író gondolatának, belelélné magát gondolat-körébe, megteljesednék eszméi- s érzéseivel, tanulná műve történetét s kutatná a műben a hatás igaz eszközeit, a szerkezet titkát, a jellemrajz vonalait s a kifejezés ezernyi sajátosságát. Szem előtt tartaná azt a műírányt, a melyet írója követett, az iskolát, a mely őt hívei közé sorolta, a széptani teoriát, a mely művében testet ölt; egy szóval, megismerné ama tényezőket teljesen és mélyrehatón, a melyek minden szépmű létrejöttében számot tevők. Legyen a fordítás művészet és tudomány egyszersmind, éreztesse a példányok hatását a lehető legnagyobb teljességben, tartalmilag és alakilag; de a tartalmi hűségnek, — ha kell, — minden habozás nélkül feláldozza az alakit. A lényegét, a belsőt adjatok mindennek fölött; adjatok *prózát*, és ne szegüljetez jármába a német fordítási tannak, mely alak- és tartalombeli szoros hűséget követel. Ez a merev tan sokat ártott irodalmunknak: egyfelől száraz, élvezhetetlen fordítások szülője lőn, melyeket a közönség méltán ignorál, másfelől meg annyi kiáltó hézagot kényszerite hagynunk, hogy azokat betölteni évtizedek munkája kell. Ideje már, hogy e téren irodalmunk jobb hagyományait s a gyakorlati szükséget

tartsuk szem előtt, s legyen szabad itt felujítanunk Kölcsey szavait, ki a kötetlen műfordításnak egyik hathatós szószólója volt. «E tárgyban, úgy mond, Goethével tartottam mindig; s azt hiszem, a prózafordításban, ha mind az elvész is a mit a vers harmoniája ad, sok olyat lehet visszaadni, a mit verses fordítás lehetetlenné tesz.»¹⁾ — — — Mint a festő egyetlen egy bátor vonásba oly lelket önt, mely később a mesterkélés alatt elvész: úgy a költői mű prózafordítója az eredetinek jellemző vonásait biztosabban eltalálhatja mint ha, versben fordítván, egyfelől a nyelvvel, másfelől az eredeti színeivel küzködik.»²⁾

«Küzködés» — a Hegedüs úr fordítása valóban az: diestelen és nevetséges viadal, melyben a támadó fél nyomrul nyomra megveretik, de ájult fegyverét, «az utolsó rímig,» le nem teszi. A rímet kisütni — that is the question; ez a nagy kérdés, mely a többbit valamennyit dominálja. És minő rímek! és minő alexandrin! Mintha nem is Arany János, hanem Zrínyi vagy Tinódi korát élné a magyar költészeti; mintha magyar rhythmusról, asszonánczról soh'sem írtak volna, s *Toldi szerelme* és *Buda halála* ragyogó alexandrinjeit nem olvastuk volna még. Azokban mennyi mozgalom és élet, minő változatosság és harmonia! s mily erősen lüktet bennök a magyar alexandrin éltető eleme, a choriambus! Itt? .. itt fülsértő kalapácsütés vagy repedt fazék kongása hallszik, kérlelhetlen egyhangúsággal és szakadatlanul — «usque ad umbilicos.»

Ime egy falka úgynevezett rím vagy, jobban mondva, «nem-rím»:

Azonnal — szóval: reméltük — eszményünk: fegyver — vércsep-pel; kütra — buzogva: felel — tel (!) el (68); újján — hallgatván; beszéled — cselédnek; asszony — vásznon; szólt még — szomszéd: ünnep — ülljük meg; koromban — előrobogjon: kérdezd ki — venni: eljegyeznéd — föllép: terjeszt — terhelt; isznak — is ad (70); vezérlett terétek; példabeszéd — belép; beteget — tengett; üres lett — betegnek stb.

Ki a legköznapiabb pongyolaságról, a «szélesszájú, puhán kötött» stílról is teljes fogalmat akar szerezni; ki nem tudja még mi fán terem a laposság és «kínrím»: a következő lajstromon bizonynyal épülni fog:

¹⁾ Goethe és Kölcsey idejében a német és magyar fordítónak, — de ma, úgy hisszük, sem az egyiknek, sem a másiknak többé. H. G.

²⁾ Kölcsey levelei Bajzához III. L. Minden Munkái (Pest 1861.) VIII. 180.

- (20) Jó bort hozza nyomban, zöld pohárt czintálczán,
Ép rajnai bornak való e pohár tán.

Németül:

Mit den grünlichen Römern, den üchten Bechern des Rhein-
weins.

- (21) És megvéd az Isten! ki félne még balgán?
Fáradtak a küzdők; már béke is lesz tán?!

Ismét: tán! Az eredeti:

Müde schon sind die Streiter, und alles deutet auf Frieden.

- (22) A leányok közt sem szeret nagyon lenni,
Tánczon sem kap, melyet szeret valamennyi.

Utolérhetlen példánya a laposságnak. — Az eredeti:

Ja, er vermeidet sogar der jungen Mädchen Gesellschaft
Und den fröhlichen Tanz, den alle Jugend begehret.

Magyarság:

- (20) — — — — Majd a ládák hulltak,
Kiki már azt várta hogy agyon nyomulnak.
- (21) Bár, a mikor eljön a rég esedett ünnep
S harang-, orgona-szó mellett azt üljük meg . .
- (23) A lelkész tűhegyről (?) fürkészve vizsgálta.
- (24) Ha a szomszédból vagy, adj a szegényeknek.
- (24) Nyomban (?) hosszú rúddal hajtá, majd pihenni
Állitá két ökrét, mint annak a rendi (!)

Az eredeti így hangzik:

Lenkte mit langem Stabe die beiden gewaltigen Thiere,
Trieb sie an und hielt sie zurück, sic leitete klüglich.

- (25) Úgy hiszem legjobb lesz átadnom te néked
Mit nekem meghagytak, legjobban te végzed,
Bölcsen osztd szét te, én vaktába tenném.

Kell-e porban csúszó prózaiság ennél nagyobb?!

Az eredeti:

Nun bin ich aber geneigt auch diese Gaben in deine
Hand zu legen, und so erfüll' ich am besten den Auftrag;
Du vertheilst sie mit Sinn, ich müsste dem Zufall gehorchen.

E maroknyi szemelvény, mint szíves olvasónk látja, mind össze
s öt-hat lapról került. Tízszor, hússzor ennyi, s talán különb példány

is, könnyen akadna, ha, csak pár énekben is, «megüldöznénk minden zugot». Ideje azonban hogy végét vessük a meddő lajstromozásnak; utoljára csak egy hibát legyen szabad felróni még, mely rhythmus-érzékünket egész fordítás szerte kínpadra feszíté. Értjük az oly sorokat honnan a függőben maradt értelem a következő sorba nyúlik át: a vers, mint La Harpe találóan mondja, orrára bukik.¹⁾ Ime, egy díszpéldány:

A derék okos pap válaszolt e szókra,
 Ő a város dísze, bár a *férfikorba*
 Alig lépett ifjú, de már a *világot*
 S híveit ismerte; lelke fényt, *világot*
 A szent igéktől nyert stb. (18).

És ilyen akármennyi! Valóban, nem ajánlhatjuk eléggé Hegedüs úrnak Arany verstani írásait; mert elhiszszük ugyan, hogy, mint «szerény tanítvány, tiszta szívből áldozott a mester szellemének;» de, prózáilag szólva, arról meg vagyunk győződve hogy fordításhoz, verseléshez annyit ért, mint hajdú bizonyos mesterséghez. Szerény tanítványt — azt, igenis, szeret a mester; de áldozatot csak azért «fogadja szívesen», ki nemcsak szerény: hivatott és avatott is. Az olyanét ki, *szerény* létére, oldatlan sarukkal tapossa a remek mű szentelt csarnokát, ki annyi kincs-érő gondolat és forma helyén hitvány rongyokat dob a közönség elé — az olyanét «szívesen fogadni» annyi volna mint örvendeni saját feláldoztatásán; mert hisz az áldozat ő, a mester maga. Nem tudjuk mit érezne Goethe, ha e fordítást olvashatná; nem visszadöbbszentené e? mint Vörösmartyt Zalánknak egy németre fordított töredéke, s olvastára nem úgy fakadna-e ki, mint a magyar költő: «Nyomorult munka, elijeszt magamtól.»

HÄHN ADOLF.

Aulus Persius Flaccus és Sulpicia Satirái. Fordította Dr. Barna Ignác, a M. T. Akadémia lev. tagja. Budapest, 1881. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság. 8-adrét 91. l.

Nagyérdemű fordítónk ezen legújabbán megjelent műve minden tekintetben méltó utódja eddigi fordításainak, sőt véleményünk szerint amazoknál még magasabban is áll, ha nem is mint fordítás, de mint irodalmi mű. A fordítás mesterségében ugyanis Barnának alig lehetett magasabbra jutni, a tökély oly magas fokán állottak már

¹⁾ E hibát a francia verstan «enjambement» néven ismeri. V. ö. Arany János Prózai Dolgozatai 44—45. ll.